

דף שבועי

בס"ד

פרשות בהר בחקתי, תשפ"א, מספר 1417

שמיטה, יובל ואונאה

דוד בגנו

השנים וקדושת היובל (וי' כה:ח-יג) לברכות של שנת השמיטה והיובל (שם: יח-כב). מה הפירוש? אמנם, הונאת ממון קשורה לשנה השביעית באופן טכני, כיוון שמדובר על אופן החישוב של שנות המכירה מיובל ליובל. אבל יש עוד פרשיות רבות שגם הן קשורות ליובל (מכירת קרקעות, עבדות וכו'), ואעפ"כ הן אינן מופיעות בתוך פרשת שמיטה ויובל, אלא אחריה?

3. שאלה נוספת: במדרש תנחומא על פרשת בהר (אות א) מבואר –

"וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך. לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך. ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-להיך כי אני ה' א-להיכם (כה:יד-יז)."

מדוע חוזרת התורה פעמיים על איסור הונאה (בפס' יד ובפס' יז)? רש"י מבאר (על פי 'תורת כהנים'): הפעם הראשונה עוסקת בהונאת ממון, כמתבאר מהפסוקים שבאים מיד אח"כ: "לפי רוב השנים תרבה מקנתו ולפי מעוט השנים תמעיט מקנתו", ואילו הפעם השנייה עוסקת באונאת דברים: "שלא יקניט איש את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ". לכן, פסוק יז מסיים בציווי "ויראת מא-להיך". השאת עצה שאינה הוגנת היא דבר שאינו גלוי כלפי חוץ. האדם יכול לומר להגנתו שהוא התכוון לטובתו של הנועץ עימו. לכן נאמר "ויראת מא-להיך" – הקב"ה יודע את מחשבותיך, ומה הייתה כוונתך בדיוק.

יש לשאול כאן כמה שאלות:

1. מהו המכנה המשותף בין 'הונאת ממון' ל'אונאת דברים'? לכאורה, אלו שני עניינים שונים לחלוטין! הונאת ממון – עניינה רמאות, ואונאת דברים – עניינה הקנטה, גרימת צער¹ וכו'. מדוע, אם כן, שניהם נקראים באותו שם?²
2. המיקום של פרשת ההונאה מוזר מאוד; בתוך פרשת שמיטה ויובל, בין הציווי על ספירת

מה פירוש הדברים?
נקדים ונאמר שפירוש המילה "להונות" עניינו "לצער", והתורה מדגישה את האיסור החמור של גרימת צער לאחר – הן בדברים והן בממון. איסור ההונאה בממון אינו רק בשל סכום הכסף שנלקח, אלא בגלל צערן של הקונה המגלה לאחר מעשה שיכול היה לעשות את העסקה במחיר נמוך בהרבה. כמדומני, שניתן לחדד עוד את המושג "אונאה" אם נתבונן במשמעות נוספת המונחת בו: המילה "און" עניינה "כוח", כמו שמצאנו בכמה פסוקים בתורה: "ראובן בלרי אתה פחי וראשית אוני" (בר' מט:ג); "כי הוא ראשית אנו" (דב' כא:יז). מכאן גם הביטוי המתייחס לשטר מכר כבעל כוח ותוקף: "כותבין עליו אנו ואפילו בשבת" (בבא קמא פ, ב).

* הרב דוד בגנו, ר"מ, מכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר אילן.
1 במשנה בסוף פרק הזהב (בבא מציעא): כגון לומר לו "זכור מעשיך הראשונים".
2 גם לשון המשנה במסכת בבא מציעא (ד, י) מראה את הקשר בין שתי האונאות: "כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים".

הקב"ה. אם אברהם היה חושב על טובתו האישית, הוא היה מתפתה לקבל את ה"המלכה" מכל אומות העולם. אבל הוא לא הסתכל על טובתו האישית אלא על טובת האחר. לא אני המרכז אלא הקב"ה הוא המרכז! "אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר א-לוהו!"

זהו עניינו של הציווי "אל תונו איש את עמיתו" – אל תנסו להרוויח עוצמה וכוח (און/הון) על חשבון האחר מתוך הסתכלות רק על טובתכם האישית; לא בממון ולא בדברים. אדרבה, תסתכלו על טובת האחר ומכוח הסתכלות זו תנהלו את הקשרים החברתיים והכלכליים שלכם. כולנו שווים לפני המקום.

משמעות האיסור בפרשת שמטה ויובל

כמדומני, שמסיבה זו איסור הונאה ואונאה נמצא ממש בתוככי פרשיית שמטה ויובל. אחת לשבע שנים אנחנו מפסיקים את המירוץ הפרטני להגדיל את ההון האישי שלנו. רואים את כולנו כשווים לפני הקב"ה, מפקירים את השדות ואוכלים את גידוליהם רק כל עוד גם בעלי החיים שבשדה יכולים לאכול: "כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית" (רש"י וי' כה:ז). אין יתרון לבעל השדה על פני אנשים אחרים. זה נכון הן בשמיטת קרקעות והן בשמיטת כספים, כאשר החובות נשמטים ואין עליונות כלכלית לאחד על פני רעהו.

ובשנת היובל: "תִּשְׁבוּ אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ" (וי' כה:יג). הקרקעות חוזרות לבעליהן המקוריים. עבדים משתחררים וחוזרים לבתיהם. העיוותים שנוצרו במהלך השנים מכוח המירוץ הפרטני להון נעלמים, והאיזון בין כולם חוזר לקדמותו. שוויון לפני הקב"ה.

לכן, דווקא מתוך הבנת עניין השמיטה והיובל, התורה מצווה על הימנעות מהונאה – לא בממון ולא באונאת דברים.

אמנם, עדיין אין לנו את ההזדמנות לקיים בארץ את שנת היובל, אבל שנת השמיטה כבר מתדפקת על דלתנו. נשתדל להפנים את המסר הזה; לדעת שכולנו בניו ובנותיו של הקב"ה, ומתוך כך לכבד ולהעצים זה את זה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ומכאן "אונאה", היינו לקיחת כוח מהשני כדי לחזק את עצמי. זה יכול להתבטא בשני אופנים: על ידי לקיחת ממון³ (הנקרא במקום אחר "יקום" – כיון שמקיים את האדם על רגליו) או על ידי לקיחת כבוד מהאדם השני באמצעות השפלתו (הקנטה, גרימת צער וכדומה). התורה מלמדת אותנו שאסור לנו להשתמש בחולשות האחר כדי לחזק את עצמנו והוננו. העובדה שכעת הוא זקוק לעזרתנו הכלכלית אינה מעמידה אותו בעמדת חולשה לעומתנו.

גם באונאת דברים מתפרש הציווי בצורה זו, כמבואר במכילתא (על הפסוק בשמ' כב:כ):

"וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ פִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" לא תונונו בדברים, ולא תלחצנו בממון. שלא תאמר לו: "אמש היית עובד לבל קורס נבו והרי חזירים בין שיניך ואתה מדבר מילין כנגדי?! ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך? תלמוד לומר כי גרים הייתם, מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך.

כלומר, מטרת ה"אונאה" היא "לתפוס גובה" על חברו באמצעות השפלתו! מי אתה בכלל שתעז לפתוח את הפה כנגדי?? באה התורה ומגינה על הגר, לא רק בגלל ההכרה בחולשתו והרצון להגן עליו, אלא מתוך ההבנה שהגר בעל מעמד כמוך: "פִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם). כשם שלו יש חולשות כך גם לך. "מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך". אל תנסה להתנשא על אחרים (אפילו לא על גרים) כדי לחזק את מעמדך.

הנחייה זהה קיימת גם בנתינת עצה שאינה הוגנת, במטרה להשיג רווח אישי של המייעץ. אתה משתמש בחולשה של חברך כדי לחזק את מעמדך. לכן התורה מצווה: "וְיִרְאֶת מֶ-מֶאֶל-לְהִיךְ". הקב"ה יודע מה בליבך, ואסור לך לעשות זאת.

גישת אברהם: דאגה לטובת האחר

מה צריכה להיות הגישה הנכונה במקח וממכר וביחסים בין אדם לחברו? למדנו זאת מאברהם אבינו ע"ה, כמבואר בתנחומא. בין הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה נעשה "מקח וממכר" כביכול. הקב"ה הקנה את העולם לאברהם אבינו ("כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶשְׂר אֶתֶּה רָאָה לְךָ אֶתְנַנְּה" [בר' יג:טו]), ואברהם "חזר והקנה אותו" לקב"ה, כפי שמבואר במדרש רבה (פרשת "לך לך" מג, ה):

אל עמק שוה הוא עמק המלך. רבי ברכיה ורבי חנינא בשם רבי שמואל בר נחמן, ששם השוו כל עובדי כוכבים... והיו מקלסין לפניו (=לפני אברהם אבינו) ואומרים לו... מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו! אמר להם (אברהם אבינו): אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר א-לוהו.

הקנייה והמכירה, כביכול, בין הקב"ה לאברהם אבינו ובחזרה לא הייתה לשם הרווחים האישיים של כל אחד מהצדדים. הקב"ה הקנה לטובתו של אברהם אבינו, ואברהם אבינו הקנה לטובתו של

3 במקומות שונים בחז"ל כתוב "הונאה" – מלשון "הון" (כוח דרך ממון).